

УДК 343.98

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.3.14>

ТЕТЯНА ІВАНІВНА САВЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-8024-5136>,
e-mail: stanja26@gmail.com.ua;

ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА КОСТЮКОВА,

Харківський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України;

ІННА АНАТОЛІЇВНА ГРЕЦЬКИХ,

Харківський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Проаналізовано сучасний стан проблем дослідження слідів дактилоскопічного походження. Визначено основні проблеми виявлення, фіксації та упакування слідів рук, які обумовлюються як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Надано пропозиції щодо вирішення проблем дослідження слідів дактилоскопічного походження. Виділено перспективні напрямки роботи зі слідами рук. Зазначено, що одними з пріоритетних напрямків роботи правоохоронних органів та Експертної служби мають бути цілеспрямоване розроблення й упровадження перспективних методів роботи зі слідами дактилоскопічного походження.

Ключові слова: дактилоскопія, сліди дактилоскопічного походження, проблеми роботи зі слідами, перспективи дактилоскопічних досліджень.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Криміналістичні дослідження є найзапитанішими у практиці розслідування кримінальних правопорушень. Одним із найрозповсюдженіших видів таких досліджень є дослідження слідів дактилоскопічного походження. У переважній більшості такими слідами є сліди пальців рук та/або долонь (хоча іноді до об'єктів дактилоскопічних досліджень відносять також візерунки босих ніг людини). Указані дослідження допомагають вирішити низку діагностичних та ідентифікаційних питань, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Стан дослідження проблеми

Наукові дослідження слідів дактилоскопічного походження не є новими. У різні часи вказана проблематика привертала увагу як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Це пояснюється як потребами практики, обумовленими розповсюдженістю вказаного виду слідів, так і інтересом теорії криміналістики, обумовленим розвитком науково-технічного прогресу. Так, проблеми дактилоскопії висвітлено в роботах таких учених, як К. Бобоев,

Ф. Гальтон, Р. Гейндль, Е. Генрі, Г. Грановський, Г. Гросс, Г. Давидов, Г. Каммінз, В. Корноухов, Д. Маріанашвілі, Ч. Мідло, Г. Самойлов, А. Фокіна, В. Юсупов та ін.

Незважаючи на суттєві наукові розробки з дактилоскопії та існування значної кількості методичних рекомендацій щодо роботи зі слідами дактилоскопічного походження і проведення дактилоскопічних досліджень, правоохоронні органи досить часто стикаються з проблемами використання результатів таких досліджень у кримінальному провадженні. Крім того, науково-технічний прогрес не стоїть на місці, в галузі криміналістики в тому числі, що обумовлює необхідність розроблення й упровадження нових перспективних напрямків роботи зі слідами дактилоскопічного походження.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення основних проблем дослідження слідів дактилоскопічного походження, а також перспективних напрямків криміналістичного дослідження дактилоскопічних слідів. Для досягнення вказаної мети поставлено такі завдання: проаналізувати

сучасний стан проблем виявлення та дослідження слідів рук; визначити основні перспективи криміналістичного дослідження слідів рук.

Наукова новизна дослідження полягає в наданні пропозицій щодо вирішення проблем криміналістичного дослідження слідів дактилоскопічного походження й упровадженні нових перспективних методів роботи зі слідами рук.

Виклад основного матеріалу

Перспектива криміналістичних досліджень слідів дактилоскопічного походження, в першу чергу, залежить від правильної роботи з такими слідами на місці події. Перш за все, на подальшу якість установлення інформації в результаті дактилоскопічного дослідження впливають застосовані на місці події методи виявлення слідів рук. З метою забезпечення хорошої перспективи подальшого експертного дослідження та ідентифікації особи під час роботи зі слідами рук на місці події необхідно дотримуватися загальних (запобігання випадковому знищенню слідів на місці події, залишення додаткових слідів членами слідчо-оперативної групи тощо) та спеціальних рекомендацій щодо роботи з об'єктами, які можуть містити дактилоскопічні сліди, а також власне із такими слідами (обережне дослідження об'єктів без використання методів, що можуть пошкодити слід, надання переваги вилученню слідів разом з об'єктами-носіями, обережна фіксація та вилучення дактилоскопічних слідів тощо). Крім того, в разі виявлення слідів рук інспектори-криміналісти повинні звертати увагу на їх повноту та придатність для ідентифікації.

Крім дотримання рекомендацій щодо виявлення слідів рук на місці події, важливе значення має також процес упакування та вилучення таких слідів. Так, під час упакування об'єктів зі слідами дактилоскопічного походження криміналісти повинні обмежити можливість їх пошкодження шляхом контакту з упаковою та під час транспортування.

Досить широкий перелік проблем і недоліків під час виявлення, фіксації та вилучення слідів рук визначила Х. Бдайцієва, з чим ми можемо погодитися. Це: 1) безсистемний, не продуманий пошук слідів дактилоскопічного характеру, що призводить до марнування сил, часу та технічних засобів; 2) використання дактилопорошка без попередньої перевірки ефективності його роботи на цій поверхні, внаслідок чого втрачається можливість ви-

явити сліди рук за допомогою інших порошків чи інших методів виявлення; 3) використання дактилопорошка із простроченим терміном зберігання або з неналежними умовами зберігання (такий порошок втрачає необхідні адгезійні властивості); 4) спроби виявити сліди рук за допомогою магнітних дактилопорошків на металевих поверхнях, навіть пофарбованих, полакованих чи хромованих, використовуючи не флейцевий пензель, а магнітний; 5) відмова від спроб виявити сліди рук на забруднених предметах, що перебували в несприятливих умовах (у значній вологості, при високій чи низькій температурі повітря, під дощем чи іншими опадами тощо); 6) використання для виготовлення зліпків із силіконових паст при низьких температурах без попереднього підігріву компаунда; 7) ігнорування рекомендацій щодо вилучення слідів рук разом із предметом-слідоносієм (копіювання слідів на місці події повинно проводитися у випадках, коли неможливо вилучити сам предмет або коли є небезпека пошкодити слід під час вилучення); 8) порушення правил упакування предметів, на яких є сліди рук або передбачається їх наявність [1, с. 129–130].

Указані недоліки в роботі зі слідами дактилоскопічного походження обумовлюються різними причинами об'єктивного та суб'єктивного характеру: інтенсивним і напруженим режимом роботи на місці події, неналежним техніко-криміналістичним забезпеченням правоохоронних органів, браком кадрів, низьким рівнем кваліфікації інспекторів-криміналістів, халатністю під час виконання посадових обов'язків відповідальними особами тощо. Вирішити ці проблеми можливо, але із застосуванням комплексного загальнодержавного підходу до вдосконалення роботи правоохоронних органів узагалі та підвищенням рівня підготовки інспекторів-криміналістів зокрема, адже саме від них залежить якість первинної роботи зі слідами. Тому на курсах первинної підготовки та в освітньо-професійних програмах підготовки інспекторів-криміналістів повинна приділятися особлива увага роботі зі слідами рук під час огляду місця події. Крім того, на курсах підвищення кваліфікації вказаних спеціалістів повинні не лише викладатися дисципліни щодо роботи з такими слідами, а й розглядатися новітні досягнення науки і техніки в галузі дактилоскопії та роботі зі слідами дактилоскопічного походження.

Поряд із цим робота на місці події є хоч і основною частиною отримання якісних слідів дактилоскопічного походження, але не єдиною,

адже ідентифікаційні дослідження потребують також якісно відібраних зразків для експертного дослідження (дактилокарт осіб), які згодом поміщуються до криміналістичних обліків. Тому можна виділити два шляхи отримання слідів рук: у процесі огляду місця події та під час дактилоскопічної реєстрації осіб (підозрюваних, невпізнаних трупів та ін.).

Так, наразі технічний прогрес дозволив упорядкувати і систематизувати дактилоскопічну інформацію шляхом створення автоматизованих дактилоскопічних ідентифікаційних систем (далі – АДІС). АДІС є ефективним і дієвим інструментом у розкритті та розслідуванні злочинів, що забезпечує можливість оперативного надання інформації органам досудового розслідування щодо осіб, дактилоскопічні карти яких містяться в масиві дактилоскопічних обліків, і слідів рук з місць злочинів, наявних у базі. Дієвість і результативність цього напрямку залежать від надання по змозі якісного матеріалу, з якого безпосередньо формується згадана база. Проблеми надання дактилоскопічної інформації неналежної якості стосується як дактилоскопічних карт, так і якості вилучених слідів рук з місць подій. В АДІС кодування зображень відбитків слідів рук у дактилокарті здійснюється автоматично, тому якість відображення є критичною. Погана якість слідів впливає на час їх оброблення та знижує пошукові характеристики [2, с. 202–203].

А. Каушев і К. Гапченко визначили найбільш розповсюджені показники поганої якості відбитків і відтисків слідів рук, які впливають на результативність пошуку в АДІС:

- неповне прокочування відбитка пальця руки (відображення не всіх зон папілярного візерунку);

- нечіткість відбитків (занадто сильний/слабкий тиск на поверхню паперу, під час слідоутворення недостатньо зафіксований папір, що призводить до ковзання аркуша і нечіткого відображення відбитків на ньому);

- недостатня інтенсивність (мала кількість фарбувальної речовини) або, навпаки, «забитість» відбитків і відтисків (надлишок фарбувальної речовини, брудна, жирна шкіра рук);

- нерівномірність фарбувальної речовини (перетворюється на надто світлі або надто темні зображення під час сканування, і система взагалі не розпізнає ці ділянки);

- розпливчастість фарбувальної речовини у відображенні папілярного візерунку (під час дактилоскопіювання особи з вологою поверхнею шкіри рук);

- відбитки пальців з порушеним епідермісом або зі згладженими папілярними лініями (внаслідок порушення морфології епідермісу або його пошкодження через часту механічну дію на шкіру у процесі фізичної роботи тощо);

- відбитки та відтиски, нанесені на поверхню паперу, на якій вже наявні написи, друкований текст чи лінії бланку (автоматичне кодування не відрізняє лінії папілярного візерунку від сторонніх ліній друку чи рукописних записів і сприймає їх як єдине зображення, що призводить до помилкового розпізнавання ознак);

- «подвійна» прокатка (повторна прокатка по тому ж самому місцю тієї ж самої ділянки);

- накладення різних папілярних візерунків на одній ділянці (відбувається накладення різних відбитків і відтисків, які перекривають один одного, і система викривляє кодування ознак у всіх фрагментах, що перетинаються);

- порушена послідовність нанесення відтисків пальців у належні графі (наприклад, указівний палець у графі «великий», а великий палець – у графі «вказівний»), переплутана послідовність нанесення відбитків правої та лівої рук, двічі нанесені відбитки однієї руки (відбувається через неухважність працівників, які здійснюють дактилоскопіювання) [3; 2, с. 203–204].

Урахування та недопущення таких недоліків під час отримання відбитків слідів рук підвищать якість ідентифікаційного дослідження слідів дактилоскопічного походження і посилять можливості автоматизованих ідентифікаційних систем.

Проблеми, які виникають під час застосування традиційних методів дактилоскопіювання та проведення дактилоскопічних досліджень, можуть певною мірою бути вирішені новими перспективними методами, наприклад, «живим» дактилоскопіюванням осіб, які підлягають обліку, за допомогою дактилоскопічних сканерів. Такі сканери успішно застосовуються під час видачі біометричних паспортів, аутентифікації осіб за відбитками пальців рук для доступу до відповідних приміщень або до використання технічних приладів. У практиці роботи правоохоронних органів вони могли б стати вагомими помічниками.

Ще одним із нових і достатньо перспективних напрямків є безконтактне дактилоскопіювання слідів рук. Ця технологія дозволяє отримати відбитки пальців ідеальної якості без забруднення. Наприклад, у Німеччині діє інноваційна високотехнологічна робоча станція EVISCAN, яка дозволяє експертам виявляти та зберігати в цифровому форматі невидимі

та маловидимі відбитки пальців рук. Пристрій працює безконтактно та без використання будь-яких хімічних речовин. Відбитки пальців у такому разі залишаються в первинному стані та через певний проміжок часу в разі потреби можуть досліджуватися повторно [4, с. 62]. У США існує нова безконтактна система, яка дозволяє знімати відбитки шляхом зйомки пальців у спеціальних умовах освітлення SLI (Structured Light Illumination). На відміну від попередніх систем, технології SLI не заважають жирність шкіри чи вологість повітря. Така система вже використовується в діяльності агентів Федерального бюро розслідувань США. Вони, здійснюючи огляд місця події, користуються спеціальними бездротовими сканерами відбитків пальців, які відразу відправляють зразки в центральну лабораторію [5, с. 295]. Хоча вказані технології (та й безконтактний метод узагалі) є більш затратними, ніж традиційні методи, однак вони допомагають значно підвищити результативність і оперативність дактилоскопічних досліджень, а отже, підвищити ймовірність встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та притягнення її до кримінальної відповідальності.

Запровадження використання в діяльності правоохоронних органів України новітніх автоматизованих технологій ведення дактилоскопічного обліку є одним з найбільш актуальних і перспективних завдань. Ураховуючи досвід правоохоронних органів зарубіжних країн, національна автоматизована дактилоскопічна інформаційно-пошукова система має відповідати таким вимогам: здатність працювати з великими обсягами інформації, висока ефективність і швидкість пошуку в режимах «слід-слід», «слід-карта», «карта-слід» і «карта-карта» з урахуванням можливого спотворення загальних та особливих ознак у сліді; можливість роботи зі слідами і дактилокартами середньої якості; можливість вільного обміну інформацією в цифровому вигляді з використанням модемного зв'язку; апаратна конфігурація системи має складатися з найбільш поширених у нашій країні та за кордоном пристроїв і програмних пакетів; націленість фірми-розробника на вдосконалення програмного продукту, розроблення нових версій і можливостей дактилоскопічної системи; простота процесу ведення обробки дактилоскопічної інформації; можливість отримання статистичних відомостей як за установчими даними осіб і слідів, так і за кількістю і якістю введеної дактилоскопічної інформації; здатність формувати запити на пошук за певними

даними (дата, місце, спосіб вчинення злочину); оптимальна вартість програмного продукту й обладнання [6, с. 1082–1083].

Зараз одним із перспективних напрямків дослідження слідів рук є не лише вивчення ознак їх папілярних візерунків, а й дослідження потожирової речовини, в сукупності з якою можуть бути епітеліальні клітини людини. Потожирові сліди дозволяють провести їх ДНК-аналіз. Дослідження ДНК людини методом генотипоскопії дає змогу з високим ступенем імовірності вирішувати завдання діагностичного й ідентифікаційного характеру, зокрема встановлювати приналежність виявлених під час проведення слідчих дій слідів рук конкретній людині [1, с. 128]. Хоча вказане дослідження не є дактилоскопічним, однак має тісний зв'язок з останнім. По-перше, ті самі сліди рук можуть піддаватися двом видам досліджень – молекулярно-генетичному та дактилоскопічному. Це забезпечується використанням спеціальних дактилоскопічних порошків, які дозволяють після виявлення та копіювання дактилоскопічного сліду проводити за ним ДНК-аналіз. По-друге, дослідження потожирових слідів може здійснюватися за фрагментарними слідами рук, непридатними для дактилоскопічного дослідження.

Слід погодитися із С. Лаптою, що, щоб вийти на належний рівень упровадження новітніх дактилоскопічних та інших ідентифікаційних технологій, правоохоронні органи України потребують негайного здійснення відповідних заходів у галузі матеріально-технічного забезпечення, моніторингу новітніх наукових розробок, навчання й обміну практичним досвідом із фахівцями правоохоронних органів країн Євросоюзу та США [4, с. 64].

Висновки

Проблеми криміналістичного дослідження слідів дактилоскопічного походження обумовлюються об'єктивними та суб'єктивними факторами. Вони повинні комплексно вирішуватися на загальнодержавному рівні шляхом удосконалення матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів, підвищення якості підготовки висококваліфікованих кадрів для підрозділів криміналістичного забезпечення розслідування, вдосконалення процедури впровадження новітніх досягнень науки і техніки в експертну та криміналістичну діяльність. Одними із пріоритетних напрямків роботи правоохоронних органів та Експертної служби мають бути цілеспрямоване розроблення й упровадження перспективних методів роботи зі слідами дактилоскопічного походження.

Список бібліографічних посилань

1. Бдайцієва Х. М. Використання слідів дактилоскопічного походження в процесі доказування по кримінальному провадженні // Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 черв. 2020 р.) / Наук.-дослід. ін-т публічної політики і соц. наук. Харків, 2020. С. 127–130.
2. Гапченко К. О. Проблеми якості дактилоскопічних карт при формуванні дактилоскопічного обліку // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 18–19 квіт. 2019 р.) / М-во юстиції України, Харків. наук.-дослід. ін-т судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків, 2019. С. 202–204.
3. Каушев А. А. Виды качества отпечатков пальцев рук. *Теория и практика общественного развития*. 2016. Вып. 3. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/vidy-kachestva-otpechatkov-paltsev-ruk> (дата звернення: 14.09.2020).
4. Лапта С. П. Перспективні напрями розвитку дактилоскопії в зарубіжних країнах. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3 (78). С. 59–66.
5. Рогатюк І. В. Напрями удосконалення використання дактилоскопічної інформації в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 292–296.
6. Хахановський В. Г. Автоматизація експертних дактилоскопічних досліджень. *Форум права*. 2011. № 1. С. 1078–1084. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_1_174.pdf (дата звернення: 14.09.2020).

Надійшла до редколегії 17.09.2020

САВЧУК Т. И., КОСТЮКОВА Т. С., ГРЕЦКИХ И. А. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ СЛЕДОВ ДАКТИЛОСКОПИЧЕСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

Проанализировано современное состояние проблем исследования следов дактилоскопического происхождения. Определены основные проблемы выявления, фиксации и изъятия следов рук, которые обуславливаются как объективными, так и субъективными факторами. Даны предложения по решению проблем исследования следов дактилоскопического происхождения. Выделены перспективные направления работы со следами рук. Отмечено, что одними из приоритетных направлений работы правоохранительных органов и Экспертной службы должны быть целенаправленная разработка и внедрение перспективных методов работы со следами дактилоскопического происхождения.

Ключевые слова: дактилоскопия, следы дактилоскопического происхождения, проблемы работы со следами, перспективы дактилоскопических исследований.

SAVCHUK T. I., KOSTYUKOVA T. S., HRETSKIH I. A. PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF FORENSIC EXAMINATION OF DACTYLOSCOPIC ORIGIN'S TRACES

The current state of problems of examining traces of dactyloscopic origin has been analyzed. It has been determined that the perspective of forensic examination of dactyloscopic origin's traces depends on the correct work with such traces at the crime scene. It has been noted that one should follow general and special recommendations in order to ensure further quality expert examination and identification of the person by handprints during the crime scene search. The main problems of detection, fixation and packing the handprints, which are due to objective and subjective reasons: intensive and stressful work at the crime scene, inadequate forensic provision of law enforcement agencies, lack of staff, low qualification of forensic inspectors, negligence in the performance of official duties by authorized persons. Two ways of obtaining handprints have been identified: during the crime scene search and during dactyloscopic registration of persons.

Suggestions for solving problems of examining the traces of dactyloscopic origin have been provided. It has been proved that they should be solved comprehensively at the national level: by improving the logistics of law enforcement agencies, improving the quality of training of highly qualified personnel for forensic investigation units, improving the procedure for introducing the latest advances in science and technology into expert and forensic activities.

The author has distinguished the perspective areas of work with handprints. It has been noted that one of the priority areas of work of law enforcement agencies and the Expert Service should be the purposeful development and implementation of perspective methods of work with traces of dactyloscopic origin.

Key words: dactyloscopy, traces of dactyloscopic origin, problems of work with traces, perspectives of dactyloscopic examinations.